

Розділ III

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 327 + 342.3

Кононенко С. В.

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВНІСТЬ І МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА: ІСТОРИЧНА ПЕРСПЕКТИВА І СТРУКТУРНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ

Статтю присвячено теоретичному витлумаченню місця національної держави в структурах світової політики та її ролі в міжнародно – політичному процесі. На теоретичному рівні, підтверджено ключове, в структуротворчому сенсі, значення інституту держави у міжнародній політиці. Доведено незамінність цього інституту для ефективного функціонування сучасної системи міжнародних відносин, а також наголошено його історичну перспективність та інституційну безальтернативність.

Ключові слова: міжнародна політика, національна держава, націоналізм, міждержавна конкуренція, взаємозалежність, інтеграція, глобалізація.

Статья посвящена теоретической интерпретации места национального государства в структурах мировой политики и его роли в международно – политическом процессе. На теоретическом уровне, подтверждено определяющее, в структурообразующем смысле, значение института государства в международной политике. Доказана незаменимость этого института для эффективного функционирования современной системы международных отношений, а также акцентирована его историческая перспективность и институциональная безальтернативность.

Ключевые слова: международная политика, национальное государство, национализм, межгосударственная конкуренция, взаимозависимость, интеграция, глобализация.

The article deals with theoretical interpretation of structural status of the national statehood in a world politics and its role in international processes. The key significance of this institution for creation and maintenance of basic international structures is theoretically proved. It is said, that national state is still of vital importance for modern international system functioning, because this institution does not belong to the past only — it has future and does not have any institutional alternatives.

Keywords: international politics, national state, nationalism, interstate competition, interdependence, integration, globalization.

Ідейно – історичним ключем до розуміння держави можуть вважатися три її базові дефініції, здійсненні в рамках трьох вихідних та опірних традицій сучасного суспільствознавства – веберівсько – раціоналістичної, марксистсько – діалектичної та дюркгеймівсько – позитивістської. Відповідно до першої, держава є інститутом з монопольним правом на застосування насильства в певних територіальних межах; відповідно до другої – інституційним засобом домінування в розпорядженні домінуючої ж класової групи, котра більшою або меншою мірою відображає класові інтереси решти груп, тобто є більш або менш прогресивною; нарешті, відповідно до третьої – держава є тим інститутом, на рівні якого суспільство досягає найвищого ступеня саморозуміння та самоусвідомлення.

Держава – це суспільний (головно політичний) інститут з монопольним правом на легітимне застосування насильства в певних територіальних межах [1, 903 – 905]. Таким чином, виокремлюються (формально – теоретично) три ключові елементи державного механізму – влада (організація насильства), легітимація (система виправдань монопольного права на застосування насильства), державно-адміністративна територія (держава є територіальною політичною організацією). В світі націй відповідно й держава буде національною – національно організованою системою влади, що легітимована національними цінностями та локалізована на національній території.

Держава є абстрактним та анонімним (деперсоніфікованим) інституційним механізмом, що потребує символічного вираження, яке було різним у різні епохи. Інакше кажучи, будь – яка інституція та інституційне облаштування повинно бути історично та політично конкретизованим – мати титул. В світі націй інститут державності символічно виражатиметься через національні цінності, титулюючись атрибутом «національна».

Держава – це інструмент політики чи інструменталізована політика. Оскільки ж остання покликана діяти в загальносуспільних інтересах (інтересах «всіх»), то й державність може вважатися частиною, що призначена дбати про ціле – про «загальне благо». Держава є інструментом цього «блага», в рамках окремого суспільства підносячи державний інтерес над інтересами корпоративними – класовими, становими, професійними, партійними, постаючи інституцією на рівні якої суспільство усвідомлює себе як одне ціле, тобто інституційним уособленням найвищого ступеня загальносуспільного самоусвідомлення [2, 50, 51]. Хоча й державна влада в складних та антагоністичних соціумах неминуче належатиме якійсь одній суспільній групі, однак, ефективність та легітимність цієї влади гарантується тим, наскільки правляча верхівка спроможна перейнятися й втілити загальносуспільні інтереси. В світі націй загальносуспільне артикулюється, формулюється, символізується ціннісно – концептуальним засобом «національного».

Держава – це унікальний витвір політичного мистецтва, історичної практики, цінностей культури. Безперечно, як і всі інші артефакти, різні держави мають різну культурну цінність. Тож в сучасній політиці справді геніальні творіння державотворчого генію співіснують поруч з підробками, пародіями та жалюгідними виплодами. Однак навіть найнижча цінність культурного об'єкту не може вважатися достатньою підставою для його знищення чи забуття. Такі об'єкти становлять принаймні археологічну цінність, а також цінність педагогічну, демонструючи «як робити не слід», тобто слугуючи негативним прикладом для майбутніх державотворчих зусиль. В світі націй держава є витвором державотворчого (ширше – політичного) генію нації. Оскільки ж творчі здібності розподілено між національними спільнотами вкрай нерівномірно, то й держави бувають різними – від видатних до смішних.

Міжнародні політичні відносини є породженням міждержавної взаємодії – держави, взаємодіючи між собою, витворюють новий різновид суспільної реальності (світову політику). Оскільки кожна з держав є незалежним (суверенним) актором, то й відносини між ними анархічні, тобто тут відсутній всеосяжний центр сили та джерело легітимації і відповідно відсутнє моноцентрично – ієрархічне облаштування суспільних відносин. Міжнародно – політичні відносини характеризується також тим, що вони є сферою взаємодії невеликої кількості надкомплексних суспільних утворень – переважно це навіть не держави загалом, а лише великі держави. Крім того, цьому різновиду суспільних відносин властива обмеженість сфери соціальної взаємодії, яка, однак, може розширюватися внаслідок ущільнення та інтенсифікації взаємодії між державами, що призводить до розкриття внутрішньої надкомплексності цих головних суб'єктів світової політики назовні, у міжнародне середовище. Нарешті, міжнародно – політичні відносини мають за визначальну ознаку пріоритетність у справах світової політики питання «війни і миру», котре є ключовим для цієї суспільної царини.

Міжнародні відносини завжди були складним і динамічним переплетінням сил, тенденцій, процесів. Проте, вся комплексна динаміка цих відносин зазвичай опосередковувалась міждержавною взаємодією. Держава, в різних історичних формах, була ключовою структурною ланкою більшості історичних систем міжнародних відносин. Таким чином, на міжнародній арені навіть найпотужніші суспільно – історичні сили, тенденції, процеси виявляли й виявляють себе через державу й міждержавну взаємодію.

Міжнародні відносини формуються й структуруються відносинами міждержавними, які можуть мати різний ступінь інтенсивності, інтегрованості та взаємозалежності. Ущільнення відносин між державами зовсім не позбавляє їх структуротворчого значення у світовій політиці (особливо, коли йдеться про великі держави). В політичному житті, як й економічному, роль держави може бути більшою або меншою, однак, вона завжди структурно вирішальна. Рівень та обсяг присутності держав у

світовій політиці бувають різними, проте: по – перше, завжди залишається можливість підвищення рівня й збільшення обсягів втручання держав у міжнародно – політичні справи; по – друге, таке втручання неминуче матиме структурні наслідки. Поява та існування у світовій політиці сфер позадержавної взаємодії відбувається із санкції держав, зумовлюється їх інтересами та контролюється ними [3, 93, 95, 110].

Роль недержавних суб'єктів міжнародної політики зростає разом із інтенсифікацією міждержавної взаємодії, разом зі зростанням інтегрованості й взаємозалежності держав. Більш інтегровані й взаємозалежні відносини є водночас більш комплексними. Однак зростаюча комплексність світової політики не призводить до зменшення ролі держави в цій політиці – якраз навпаки. Комплексні міжнародно – політичні відносини – в яких присутня більша кількість недержавних учасників і сфер недержавної взаємодії – потребують ще більшого державного контролю й втручання. Інша річ, що цей контроль і втручання мають бути настільки складними й витонченими, наскільки комплексною є міжнародна політика.

Міжнародно-політична взаємодія була й залишається вкрай змагальною – боротьбою за владу [4, 5, 30, 146, 150]. Структурні результати цього (переважно міждержавного) змагання відображені й зафіксовані у глобальній владно-силовій ієрархії, вершину якої обіймають переможці, а нижчі щаблі ті, хто зазнали поразки – слабкі, залежні й недієздатні держави. Проте, допоки останні зберігають національну державність зберігається й можливість піднятися глобальною владно-силовою ієрархією, підвищивши свій статус у міжнародних відносинах. На сьогодні, національна держава залишається головним інструментом міжнародно-політичної конкуренції, а її занепад чи втрата є ознакою цілковитої поразки в цій конкуренції. Проте конкуренція відбувається не лише між державами, але й між різними типами соціальних інститутів. Інакше кажучи, держава стала ключовим, в структуротворчому сенсі, елементом міжнародних відносин внаслідок тривалої, і навіть перманентної, конкуренції з іншими формами соціальної організації людства.

Від кінця XVIII ст. світ і міжнародні відносини вступили до нової історичної епохи, в якій одну з ключових ролей відіграє націоналізм. Націоналізм глобально поширився і утвердився. Погляд на сучасні суспільства неминуче включатиме (більшою або меншою мірою) елемент націоналізму. Національний рух, що призводить до виникнення нації, має при своїх витоках дві основні передумови – спільну етнічну культуру та інститут державності, який або вже існує, або ж його належить здобути і збудувати. Оскільки держава відіграє ключову роль в націоналістичному рухові, то очевидними є наслідки для міжнародних відносин, адже націоналізм в процесі самореалізації неминуче порушуватиме інтереси вже існуючих держав та їх системи загалом. Тому доцільно запровадити категорію «еластичності» системи міжнародних відносин, яка виражатиме

спроможність відповідної системи міжнародних відносин вмістити, тобто інтегрувати, більшу чи меншу кількість нових незалежних держав. В разі неспроможності системи міжнародних відносин залучати та інтегрувати нові незалежні держави відбувається або радикальна перебудова цієї системи, або навіть поява нової – історично наступної.

Нація постає етносом, що досяг рівних з іншими етносами/націями культурних, політичних, економічних та юридичних прав у рамках власної державності. Тому й національний суверенітет передусім визначається як беззастережне й виняткове право нації на створення держави. В сучасних міжнародних відносинах нація є першим суб'єктом державотворення. Після заснування національної держави національний суверенітет трансформується й продовжує своє існування у формах суверенітету національної держави та національної ідентичності, яка є основою національної політичної культури. Власне феномен «національної держави» став результатом поєднання міждержавної природи міжнародної політики і націоналізму як однієї з провідних сил Сучасності. Інакше кажучи, націоналізм, увійшовши до міждержавних за своєю природою міжнародних відносин, витворив зазначений феномен.

Концепція «кризи національної держави», як і всі інші ідеї щодо архаїчності й відмирання національного та державного суверенітету, є породженням двох основних причин: хибного враження й гегемоністської пропаганди. Перше склалося внаслідок дії трьох властивостей сучасної системи міжнародних відносин: кількості держав, поляризації (вкрай нерівномірного розподілу владно – силових ресурсів), високого ступеня інтегрованості й взаємозалежності.

До сьогодні, жодна історична система міжнародних відносин не містила в собі такої кількості суверенних національних держав, не була настільки вертикально поляризованою в сенсі нерівномірного розподілу владно – силових ресурсів (економічного багатства, політичної і військової могутності, культурного впливу), а також не мала такого високого ступеню інтегрованості й взаємозалежності. Більша частина сучасних держав є лише формально суверенними, а насправді це або слабкі й залежні держави, або навіть такі, що зазнали краху. Тому деградація й безсилля цих держав видається загальною кризою інституту державності. Ситуація в сучасних міжнародних відносинах подібна до ситуації суспільств, в яких олігархічна верхівка домінує над зубожілою, залежною, безсилою більшістю населення, котре однак не позбавлене формальних прав та організаційних форм. Тому й може скластися враження, що ці права й форми відмирають або просто не потрібні.

Взаємозалежність, як елемент і наслідок інтеграції, також буває різною. В сучасному світі переважає взаємозалежність асиметрична, яка насправді є залежністю для більшості націй світу та їх національних держав. Асиметрична взаємозалежність – джерело влади для тих, хто домінує в міжнародних відносинах, а також «шлях до рабства» (чи, навіть, «форма рабства») для об'єктів домінування. Національна держава

залишається головним інструментом вирівнювання такої асиметрії хай і ціною пониження ступеня інтегрованості до світової спільноти.

Взаємозалежність не може вважатися «абсолютним благом», втілення якого призведе до зникнення всіх «вічних проблем» світової політики (зокрема, воєн). Неминуча асиметрія взаємозалежних міжнародних відносин спричиняє до нових конфліктів, породжених прагненням або її позбутися, або поглибити. Асиметрична взаємозалежність постає новітньою формою (чи відповідником) нерівномірного розподілу владно – силових ресурсів, який характеризував всі системи й форми міжнародних відносин.

Міжнародна політика є змагальною за визначенням. Тому завжди будуть ті, хто зазнали поразки й ті, хто перемогли, а розподіл сил на міжнародній арені завжди буде нерівномірним. Зрозуміло, що держави, які обіймають нижчі щаблі глобальної владно – силової ієрархії неминуче вважатимуться кризовими і визначатимуться як джерело криз міжнародних. Натомість для держав, які обіймають вершину глобальної владно – силової ієрархії і міцніють та процвітають, одним з найзручніших способів здійснювати свою гегемонію є переконувати (пропагандистськими засобами) решту країн світу в тому, що кризи зазнає інститут національної держави загалом. Гегемонія, на відміну від домінування, містить в собі важливу ідеологічну складову. Гегемон не просто переважає всіх інших за владно – силовими показниками, але й «думає за цих інших», постаючи свого роду «володарем дум». Тож ідея «кризи національної держави» може вважатися елементом гегемоністської пропаганди – ідеєю, що пропагандистськи навіюється залежним, слабким, недієздатним державам напівпериферії та периферії (а таких більшість).

Внаслідок спрямованої на компрометацію інституту національної державності пропаганди з країн світ – системного ядра та процесів політико – культурної дифузії, решта світу позбавляється чи не єдиного інструменту вирівнювання глобальної владно – силової ієрархії – національної держави. Тому слід мати на увазі, що пропагандистська критика зазначеного інституту має на меті не стільки заміну його якимись альтернативними (переважно наднаціональними) формами організації міжнародних відносин, скільки деморалізацію, ослаблення, узалежнення, і без того слабких, національних держав напівпериферії та периферії. Епоха тоталітаризму, яка ще остаточно не відійшла в минуле і повсякчас нагадує про себе через спроби лібералізму глобально поширитись і утвердитись, застерігає від недооцінки факторів пропагандистського навіювання. Наш – посттоталітарний і постбіполярний – світ є витвором не лише об'єктивних соціальних сил, але й результатом втілення ідей та образів. Тому тим, хто нині пророкує неминуче відмирання інституту національної держави під дією непереможних сил глобалізації слід поставити запитання: «Куди поділись всі ті нездоланні сили, котрі ще зовсім недавно невідворотно вели прогресивну частину людства до комунізму?»

Впродовж останніх двох сотень років національний суверенітет – як явище, цінність та категорія – увійшов і став частиною міжнародних відносин. В результаті взаємодії націоналізму зі змагальними й міждержавними за своєю природою міжнародними відносинами сформувався національний суверенітет, котрий може тлумачитися як право нації на державність, а отже й право (і можливість) взяти участь в цих відносинах. Національний суверенітет якісно відрізняється від народного суверенітету й суверенітету державного.

Суверенітет народу полягає у винятковому праві вибору власного політичного ладу. Причому цей вибір не обов'язково повинен бути на користь демократії. Інакше кажучи, якщо громадяни оберуть якийсь інший політичний устрій – це їх виняткове право. В світі націй, народ, витлумачений як загальне об'єднання громадян, засновує політичний устрій, а не національну державу. Останню започатковує й створює нація. Таким чином, носієм народного суверенітету є загальне об'єднання громадян, а не національна спільнота.

Суверенітет держави полягає у винятковому праві цього інституту на здійснення влади в рамках відповідної адміністративної території та виняткове право представляти відповідну собі політичну спільноту (у випадку національної держави й спільнота національна) на міжнародній арені. Державна суверенність не є абсолютною. У загальнополітичному вимірі, суверенітет національної держави обмежений національним політичним суспільством, яке вповноважує державу здійснювати її функції і відповідно має право збільшити або зменшити обсяг цих функцій; надає більший або менший обсяг ресурсів для зовнішньополітичної діяльності; нарешті, на підставі національного суверенітету, може перезаснувати державу. У міжнародно – політичному вимірі, суверенітет національної держави обмежений: по – перше, національною могутністю цієї держави, тобто обсягом владно – силових ресурсів у її розпорядженні; по – друге, системою міжнародних відносин, яка може вмістити обмежену кількість держав (різні системи – різну кількість), здійснюючи системну селекцію та даючи можливість реалізувати національний суверенітет лише певній кількості націй; по – третє, іншими державами, тобто їх суверенітетом та національною могутністю.

Національний суверенітет може тлумачитися як виняткове право нації на створення власної держави. Він є правом нації, котра постає носієм національного суверенітету. Після своєї реалізації національний суверенітет трансформується в суверенітет національної держави та національну ідентичність як основу національної політичної культури. Смертельна загроза національній державі чи її втрата знову актуалізує питання державницького вибору нації, створюючи політичні умови для реалізації (повторної) національного суверенітету, а отже й для перезаснування національної держави та переутвердження національної ідентичності й національної політичної культури. Актуалізація проблематики національного суверенітету є показником повернення нації

у додержавний стан. Однак перебування в цьому стані, з огляду на жорстко змагальний характер міжнародних відносин, не може тривати занадто довго.

Всі три різновиди суверенітету, хоча й породженні однією історичною епохою, не перебувають у цілковитій гармонії, а доволі часто суперечать один одному. Так, демократизація національного суспільства ускладнюється, а іноді унеможливується цінностями певної нації, що можуть мати авторитарний характер. Тож суперечність між народним і національним суверенітетами є цілком можливою. Подібно й суверенітет національної держави може суперечити національному суверенітету. Таке трапляється тоді, коли національна держава припиняє бути власне національною, перетворюючись або на причину національного занепаду, або на політичний інструмент у руках зовнішніх сил. Боротьба проти псевдонаціональної держави може вважатися формою реалізації національного суверенітету.

Міжнародне середовище є джерелом більшості загроз державності. Донині, держави занепадали й гинули здебільшого внаслідок військових поразок, а власне війни спричиняли найрадикальніші владно – силові реконфігурації у світовій політиці. Тому й першою турботою будь – якої держави (в тому числі національної) є власна безпека. Безпекова політика національної держави спрямована до самозбереження [5, 184, 187]. Зберегти себе в міжнародній політиці значить: зберегти політичну незалежність держави (передусім від інших держав); зберегти спроможність до автономної зовнішньої політики; зберегти націю як носія національного суверенітету, здатного до відтворення власної держави; зберегти право громадян обирати власний політичний устрій. Таким чином, принаймні у світовій політиці, суверенітет держави послугує захисту суверенітету нації й суверенітету народу.

Сучасна система міжнародних відносин характеризується високим рівнем інтеграції та взаємозалежності, що неминуче проектується у сферу міжнародно – безпекових відносин. Інакше кажучи, інтеграція передбачає відповідні форми гарантування безпеки. Стверджується, що серед цих форм переважають колективно – безпекові, оскільки за умов інтеграції та взаємозалежності інтереси міжнародної безпеки пріоритетніші від інтересів безпеки національної. Проте, на сьогодні (за окремими екстравагантними винятками) ще жодна країна не відмовилась від власних збройних сил, а учасниками систем колективної безпеки залишаються саме національні держави. Тому, в разі виникнення загрози суверенітету національної держави і суверенітету нації, вибір безперечно буде зроблено на користь національної безпеки.

До сьогодні, ще жоден національно – державний утвір не зрікся своєї незалежності на користь наднаціональної колективно – безпекової спільноти. Хоча й така ситуація стане цілком можливою тоді, коли сили глобального чи регіонального колективізму переважать сили колективізму національного. Однак, на сьогодні існує замало доказів на користь того, що

ці часи принаймні наближаються. Врешті – рещт, утворені волею національних держав системи «колективної безпеки» цією ж волею можуть припинити своє існування. Підставою для такого припинення слід вважати неспроможність зазначеної системи захистити національні інтереси держав – учасниць, або ж тиск з боку великодержавних учасниць.

Захист національних інтересів може здійснюватися й через багатосторонні форми, однак право вирішувати наскільки ефективні ці форми залишається за національними державами й впливає з їх суверенітету. Систему «колективної безпеки» не слід вважати панацеєю від усіх безпекових проблем, оскільки досконалих систем безпеки просто не існує — будь – хто може зазнати поразки у війнах та конфліктах, бути ураженим кризовими явищами, стати жертвою агресії чи внутрішньої дезінтеграції. В історичному сенсі, існуючі системи «колективної безпеки» ще не були апробовані та не довели свою дієздатність у випадках реальних військових викликів. Крім того, міждержавна конкуренція не припиняється і в рамках цих систем, які доволі часто послуговують засобом домінування й контролю для країн – членів, що переважають рещту учасників за параметрами національної могутності.

Система «колективної безпеки» ніколи не функціонуватиме ефективно, оскільки: складно чітко розокремити жертву і агресора; не кожна агресія є злочинною і не завжди заслуговує на засудження та колективну відсіч; країна може мати тісні культурні, історичні, ідеологічні зв'язки з державою, котра перебуває поза межами системи «колективної безпеки», що значно ускладнює дії проти неї в рамках «колективної відповіді»; дві чи більше держав – членів системи «колективної безпеки» можуть мати традиційно ворожі відносини, що ускладнює (чи навіть унеможлиблює) їх спроможність до спільних та узгоджених дій; важко розподілити відповідальність та ресурсні внески між країнами-учасницями; складно заздалегідь планувати колективні дії та миттєво й автоматично їх здійснювати; спільні зусилля всіх учасників системи «колективної безпеки» можуть легко трансформувати локальний конфлікт в міжнародний (регіональний чи навіть глобальний); порушується принцип державного суверенітету та спроможність держави діяти згідно зі своїми національними інтересами; кожна країна (позаяк йдеться про війну й жертви) неминуче сумніватиметься в тому, що рещта союзників швидко та ефективно прийдуть їй на допомогу [6, 31 – 32].

Єдиною альтернативою національним державам можуть вважатися регіональні інтеграційні об'єднання. Проте і в цьому випадку можна говорити лише про квазіальтернативи, адже на сьогодні винятково Євросоюз може вважатися порівняно довершеним та історично перспективним регіональним інтеграційним об'єднанням, яке функціонує на засадах наднаціональності. Однак, навіть це об'єднання в своїй основі містить національні держави. Причому, розташування сил між ними мало чим відрізняється від попередньої (доінтеграційної) історичної доби. Якоюсь мірою Євросоюз може вважатися регіональною сферою

домінування, створеною великими європейськими державами аби компенсувати втрату домінуючих позицій в масштабах світу, а також новітньою історичною формою класичної (Вестфальської) «Європи політичної».

Незалежними, в безпековому сенсі, слід вважати лише такі національні державу й суспільство, які, залишаючись поза системами «колективної безпеки», здатні, опираючись винятково на «структури самодостатності», здійснювати військову стратегію «оборони за всіма азимутами»; протистояти будь – якій агресії; завдати агресору відчутної (стримуючої) шкоди. Таким чином, оборонна достатність співвідноситься зі структурною самодостатністю суспільства. В інтеграційному сенсі, незалежними можуть вважатися лише такі національні держава й суспільство, які, опираючись на «структури самодостатності», спроможні тривалий час залишатися осторонь глобальної нормативно – інституційної мережі та основних наднаціональних інститутів, а також осторонь інтеграційних процесів та інтеграційних об'єднань, тобто спроможні до розумної автаркії, стратегічної витримки, поміркованої деглобалізації.

«Структури самодостатності» постають першою і головною опорою незалежності нової національної держави напівпериферії. Вони мають безпосередній стосунок до національної безпеки та обороноздатності країни. Система національних збройних сил (разом з усією інфраструктурою і, передусім, ВПК) становить ключовий елемент «структур самодостатності». До них також належить решта систем життєзабезпечення суспільства – система охорони здоров'я; система освіти й науки; система адміністрування; життєво – важливі технологічні цикли та виробництва – замкнені й «герметизовані»; нарешті, так само замкнена й «герметизована», ресурсна база (в тому числі, енергетична), що живить «структури самодостатності». Ключове значення систем життєзабезпечення і, загалом, «структур самодостатності» для виживання національних держави та суспільства цілком виправдовує їх одержавлення і майже виключає приватизацію, котра, в разі поширення на «структури самодостатності», просто «зламає хребет» суспільству, призведе до його залежності від зовнішніх сил, а, згодом, до периферизації в міжнародному суспільстві.

Національні держави, виникнувши внаслідок реалізації національного суверенітету, все ще переважають в сучасних міжнародних відносинах. Вони перемогли й витіснили з міжнародної арени архаїчні авторитарні монархії й імперії XIX ст. та пережили ідеологічні й класові держави XX ст. Можливо, XXI ст. якраз і буде століттям національних держав. Націоналізм все ще залишається трансформуючою і живильною силою глобального масштабу, а міжнародні відносини у своєму структурному осерді – це все ще міждержавні відносини. Національна держава, попри всі «глобально – глобалізаційні» зміни, залишається головним інституційним засобом мобілізації суспільних ресурсів, влади, лояльності. Інших (історично апробованих) соціальних механізмів, рівно

потужних і рівно ефективних національній державі, просто не існує чи ще не створено. Національна держава є і «останнім притулком», і надійною «нішею» сучасної людини політичної, водночас ураженої та захопленої виром глобалізації. Остання (як і регіоналізація, колективна безпека та інші форми світової пан – інтеграційної тенденції) є лише історичним проектом, котрий може і не здійснитися, або ж здійснитися не у тих формах, що їх вимріяли занадто послідовні інтернаціоналісти – глобалісти.

У разі провалу глобалізаційного історичного проекту, людство неминуче повертатиметься до власних національних держав, «ховаючись» від наслідків цього провалу. Через те важливим історичним завданням є збереження ефективних державницьких механізмів задля гарантування захищеності в майбутньому, тобто збереження (вже сьогодні) шляхів історичного відступу до національно – державних політичних «ніш». Слід також враховувати ефективність національної держави як інструменту перетворення і навіть вдосконалення Сучасності. Зазначена інституція цілком спроможна нейтралізувати негативні аспекти глобалізації.

Глобалізація – це передусім історичний проект, який може й не здійснитися. Натомість нація та національна держава є усталеними й апробованими формами соціального існування та організації. Вони настільки укорінені в суспільній практиці, що їх зникнення з історії й політики призведе до катастрофічних наслідків. Врешті – решт, якщо національна держава має відійти в минуле, то чому саме зараз, а не у вихорі двох світових воєн? Вона вже пережила всі ті інституційні альтернативи, які змогло запропонувати минуле революційне століття – колоніальні імперії, ідеологічні наддержави, класові диктатури.

В разі подібних до глобалізації світових трансформаційних процесів ілюзій завжди більше, ніж реальних структурних наслідків [7, 214 – 217, 222, 223]. Минуле століття було часом глобальних революційних змін, однак їх результати вочевидь обманули надії революціонерів тих часів. Принаймні, світ не змінився настільки, аби говорити про «завершення історії». Так само й глобалізація може виявитися більше породженням творчої уяви та ідеологічних маніпуляцій, ніж фактором реальних суспільних зрушень світового масштабу. Інакше кажучи, глобалізаційна риторика може багаторазово перевершити структурні наслідки глобалізаційних процесів. Крім того, глобалізація містить суттєву ідеологічну складову, що дає підстави, принаймні частково, вважати її «світовою революцією» лібералів, яка здійснюється з євроатлантичного світ-системного ядра.

Безглуздо й небезпечно ігнорувати глобальні соціальні зміни, однак захоплюватися ними не менш загрозово. Якою б масштабною не була трансформація міжнародних відносин, реалістична і твереза зовнішня політика більше покладається на природну логіку соціальної еволюції, гнучку дипломатію й потужні збройні сили, ніж на ідеологічне навіювання чи пропагандистську риторіку. Реаліст рівновіддалений ретрограду й утопісту. Він однаково утримується як від звеличення майбутнього, так і від

захопленості минулим. Реалістичний підхід до світових справ передбачає збереження й вдосконалення традиційних інституцій та максимально дбайливе культивування «паростків майбутнього». Тому потрібен чималий історичний час, аби інтегрувати до усталених форм суспільного буття всі ті новації, що їх принесли з собою глобалізаційні процеси. Причому, значна частина цих новацій відкинеться селективною логікою соціальної еволюції.

Існують соціальні знання й соціальні інститути безцінного культурно – історичного значення. Вони становлять не лише спадок, але й дієвий досвід людства, слугуючи рецептами і засобами вирішення його «вічних» проблем – відповідями на базові потреби суспільного буття. Інститут державності є унікальним культурно – історичним витвором соціотворчого духу людини політичної. Тому не варто поспішати з пророкуваннями щодо його відмирання. Подібно й націоналізм зберігає свій перетворюючий потенціал, емоційно живлячи соціальну діяльність людини та організовуючи людські спільноти. Тож національна держава ще тривалий час ображатиме політичні почуття різноманітних утопістів, імперіалістів, снобів – космополітів.

У світовій політиці «все вже було». Державний суверенітет завжди обмежувався, оскаржувався, порушувався великими державами та їх альянсами, фінансово – економічними угрупованнями, релігійними та ідеологічними організаціями. Тому сучасне «розмивання» суверенітету національних держав під дією військово – технологічних, політико – ідеологічних, наднаціонально – інституційних і глобально – економічних факторів не є новиною для світової політики. Як і раніше, ерозії зазнає суверенітет слабких і недієздатних державних утворів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Weber M. *Economy and Society : an outline of interpretive sociology*: [in 2 Vol.]: [transl.] / Max Weber; ed. by Guenther Roth and Claus Wittich. – Berkeley; London; Los Angeles: University of California Press Ltd., 1978. 2. Durkheim E. *Professional Ethics and Civic Morals : A new Preface by Bryan S. Turner / Emile Durkheim*; [trasl. by Cornelia Brookfield]. – 2nd ed. – London; N. Y.: Routledge, 1992. – 228 p. 3. Waltz K. *Theory of International Politics / Kenneth N. Waltz – 1 ed. – N. Y.: McGraw – Hill Humanities, Inc., 1979. – 250 p.* 4. Morgenthau H. J. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace / Hans J. Morgenthau. – Fifth Edition, revised. – N.Y.: Alfred A. Knopf, 1978. – XXVII, 650 [4] p. – Bibliogr.: p. 591 – 611.* 5. Mearsheimer J. J. *Power and Fear in Great Power Politics / John J. Mearsheimer // One Hundred Year Commemoration to the Life of Hans Morgenthau (1904 – 2004) / Ed. by G.O. Mazur. – N. Y. : Semenenko Foundation, 2004. – P. 184 – 196.* 6. Mearsheimer J. J. *The False Promise of International Institutions / John J. Mearsheimer // International Security. – Winter 1994/1995. – Vol. 19. – No. 3. – P. 5–49.* 7. Mearsheimer J. J. *Disorder Restored / John J. Mearsheimer // Rethinking America's Security: Beyond Cold War to New World Order / Eds. By Graham Allison and Gregory Treverton. – N. Y. : Norton, 1992. – P. 213 – 237.*